

VII. fejezet

Az 1867 óta folyó nemzeti küzdelmek és az alkotmányos revízióra tett kísérletek⁶¹

Ellentmondások az 1867-es alkotmányban – Az 1867-es alkotmány nem képes megoldani az osztrák problémát – A németek fenntartják ősi kiváltságait – A cseh kérdés az osztrák probléma lényege – Németek a szlávok ellen – A nyelvek kérdése – A nyelvi egyenlőségért folytatott cseh küzdelmek – Az alkotmány 19. paragrafusa – A paragrafus hiánya és kétértelműsége⁶²

Az alkotmány alapját föderalista elvek adják, és a centralista elv is megerősítésre kerül. Ez az ellentmondás abból adódik, hogy nem egy logikus műről van szó, és nem egyetlen ötleten alapszik, hanem két eltérő elvből indul ki, nevezetesen, hogy összehozza a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat. A törvénykezés felől a föderalizmus, míg a végrehajtás felől a centralizmus a kiindulópont. A törvénykezést a Központi Parlament és a diéták, míg a végrehajtást csupán a központi végrehajtó hatalom végzi. A tartományi diéták mellett nincs külön minden tartományhoz rendelt végrehajtó hatalom.

A tartományi diéta megszavazhatja a törvényeket, de ahhoz, hogy alkalmazza őket a bürokráciához, a központi végrehajtó hatalomhoz kell folyamodnia. A végrehajtó hatalom nem tartozik elszámolással neki. Egyszóval: minden tartományban van elkülönült törvényhozó hatalom, hozzákapcsolt végrehajtó hatalom nélkül, ezáltal a diéták teljesen tehetetlenek. Már bemutattuk, hogyan képes a végrehajtó hatalom felülkerekedni a törvényhozáson, a bürokrácia hatalma, az elektori rendszer, a Reichsrat összetétele, a 14. cikkely alatt bújtatott abszolutizmus és a miniszterek csupán látszólagos felelőssége miatt. Ez még több zavart iktat a rendszerbe.

A Reichsrat nem vonhatja felelősségre a kormányt, amiért a diétákban nem szavazzák meg a törvényeket, másrészt, az országgyűléseknek nincs joguk a kormány kötelezettségeit felvállalni. Ez egy rossz rendszer, tele ellentmondással, melyből több súlyos következmény is fakad. Az országtanácsot, az országgyűlés végrehajtó bizottságát Csehország adminisztrációs rendsze-

⁶¹ A VII. fejezet a 233. oldaltól a 278.-ig oldalig tart. Ezt a fejezetet Beneš három részre osztotta, az első rész nem kapott számozást, de a második részt II.-sel, míg a harmadik részt III.-sal jelölte meg. Az első jelöletlen rész a 233. oldaltól a 251. oldalig tart. Itt jegyezzük meg, hogy a fejezetcim alatt lévő összefoglaló csak az első jelöletlen rész összefoglalója.

⁶² Itt hívjuk fel az olvasó figyelmét, hogy innentől kezdve disszertáció szövegszerű fordítását adjuk közre.

rének javasolja a kerületek és a községek számára. Ez a legfelsőbb adminisztratív szerv, és ugyanakkor ellenőrzi a többi hivatali szervet is. Ahhoz azonban, hogy betöltse feladatát, nincs saját végrehajtó szerve, ami szinte lehetlenné teszi működését. Felügyeli az országgyűlésen megszavazott törvények végrehajtását, de ő maga is a kormánytól függ. Az országgyűlés illetékes mezőgazdasági ügyekben, de az általa megszavazott mezőgazdasági törvények alkalmazásában az országtanács a mezőgazdasági miniszternek van alárendelve, tehát egy olyan hivatalnoknak, akinek semmi köze az országgyűléshez.

Ugyanez figyelhető meg az összes többi ügynél. Az ország végrehajtó hatalmának létrehozása a törvényhozás föderalista elvéből következő logikus szükségszerű lépés. Ilyen helyzetben a bürokrácia hatalma szükségszerűen korlátlan, és az országgyűlés egyáltalán nem tudja betölteni szerepét. Jól látható, hogy az országgyűlés felállítása csak egy látszólagos engedmény, melyet megbénít a központosított, egyetlen végrehajtó hatalom felállítása. Egyik kézzel elveszi az országtól azt, amit a másikkal odaad.

Az 1867-es alkotmány kevéssé volt nyílt, tele volt kétértelműséggel. Nem nevezhetünk alkotmányosnak egy olyan államszervezetet mely két, teljesen ellentétes elven nyugszik. Ez a kétértelműség is az egyik Ausztria belső inkoherenciájának okai közül. Az alkotmányos revíziót elkerülhetlenné teszik ezen elméleti elgondolások, ha már a gyakorlati eredményeket mellőzni akarjuk.

E helyzet nyugtalanította a cseh föderalistákat. Nem titkolták nyugtalanságukat; annál is inkább, mivel az alkotmányt ellenük és nélkülük szavazták meg, és ez feláldozta a szláv népeket a németeknek. Nem biztosította minden ausztriai népnek a szabad kulturális, nyelvi, egyéni fejlődést és a nemzeti létet. Ebből a szempontból a legvégzetesebbek a következményei, s ezért ad okot a legtöbb kritikára.

A nemzetiségi kérdés, amely az ausztriai probléma lényege is egyben, elégtelenül van benne megoldva. Ez az oka a jelenlegi Ausztria gyengeségének és megosztottságának. 1867-ben, e kérdést entitásában tették fel s azóta, olyan mértékben bontakozott ki, amelyre nem is számítottunk. Azzal, hogy a németeknek más népeket áldoztak föl, elégtelenül lett megoldva. Ez a megoldás egyenes következménye volt a Habsburgok évszázados politikájának, és egyetlen eszköze volt a helyzet megoldásának, eszköz, amelyet külpolitikája és az 1848–1867 közti közeli események diktáltak a dinasztíának.

De ez a megoldás előidézte az ausztriai nem-német nemzetiségek küzdelmeit, és az elnyomott népeket ádázabb és kitaróbb küzdelemre sarkallta. E népek politikai küzdelmei az utóbbi negyven évben megmutatták, hogy erőfeszítéseik az egyenjogúsítás felé nem hiábavalóak; de részleges sikereik nem adtak számukra teljes megalégedettséget és így, napjainkig is tartó nemzeti küzdelmük jobban dühöng, mint valaha.

Ausztria igazi szerepe az öt alkotó különböző nemzetek szükségének kielégítése, létük, kultúrájuk és nemzeti egyéniségük szabad fejlődésének biztosítása valamint a monarchiát alkotó országoknak egy politikai formát adni, amely alkotmányos szempontból ki tudna elégíteni minden népet.

Az osztrák kormány eddig mindent megtett, hogy ne töltsen be ezt a feladatát. Hosszú ideig mindent megtett, hogy megszüntesse vagy legalább a létét elfelejtse minden, nem-német nemzetnek. A németek fölényét biztosította az államban, és minden óhajukat kielégítette. Kiváltságos helyet tartott fenn számukra a törvényhozásban, az adminisztrációban, minden közmunkahelyen, azáltal, hogy valójában a németet tette hivatalos nyelvvé, ellátta a németeket szükségleteik szerint felső-, közép-, és általános iskolákkal. Mindezt más nemzetektől megtagadta.

A törvényhozó gyűlésben, a bírói és adminisztratív testületekben, a németek kivételezett helyzetet élveztek, jelenlétük és befolyásuk sokkal nagyobb volt, mint amit számuk és az igazi jelentőségük a monarchia számára megkövetelt. A hadsereg és a bürokrácia kizárólag az ő kezükben volt. 1906-ig, Schmerling választási rendszere Ciszlajtánia 9 millió németének – a 15 millió szlávval szemben – biztosította a többséget a Reichsratban.

E helyzet ellen harcolnak a jelenlegi Ciszlajtániában élő szlávok. 1867-től fogva, e küzdelem területe leszűkült: Galiciában a németeket, zsarnoki szerepükben felváltották a lengyelek, akik a rutének rovására gyakorolnak befolyást a közéletre. Galícia Ausztrián belül igen különleges helyzetet élvez, amelyet leginkább Horvátország Magyarországon belüli helyzetéhez hasonlíthatunk. Mivel a németeknek csak a csehek, szlovének, a tiroli olaszok és a horvátok ellen kell harcolniuk, kevésbé nehéz feladatuk van. A lengyelek pedig, akik odahaza szabadok, és kedvük szerint elnyomhatják a ruténeket, alig foglalkoznak a német elnyomás alatt lévő szláv testvéreikkel.

Így a csehek és a németek küzdelme minden nemzeti küzdelem sarokköve, ugyanakkor kifejezi az ausztriai probléma lényegét is: ha a cseh–német kérdés megoldódna, abból az Ausztriában lévő nemzeti kérdések megoldása is következne. A csehek elleni harc célja hosszú ideje a csehek elnyomása volt. 1848-ban a németek rájöttek, hogy ez a cél megvalósíthatatlan.

Harcuk jellege tehát megváltozott: támadó politikájukból védekezésre kényszerültek. Többé nem germanizálhatják a cseh népet, ellenben minden erejükkel elleneztek – az állam történelmi jogának elmélete alapján – a régi cseh államalakulat létrehozását, félve attól a lehetőségtől, amelyet a szlávoknak készítettek Ciszlajtániában. A centralista államforma az egyetlen garancia számukra, hogy megőrizzék túlsúlyukat és privilégiumaikat nem csak abban az országrészben, ahol többségben vannak, de még Csehországban is, ahol a népességnek csak harmadát teszik ki és Moráviában, ahol ennek csupán egy-egyedét alkotják.

A német centralisták által készített 1867-es alkotmány természetesen a németek hegemoniáját őrizte meg Ausztriában. Az osztrák állam léte érdekében ezt tartották szükségesnek. Meg voltak győződve arról, hogy Ausztria nem létezhet, ha nem német vagy legalábbis nincs a németek kezén.

A németek azonosultak az osztrák állammal, de nem a nemzeti hegemonia nevében, hanem az állam érdekében, s a többi nemzetől azt kívánták, hódoljanak be nekik és fogadják el a német privilégiumokat.

Az állam számukra felsőbbrendű a nemzetnél, és ez a felsőbbrendűség az egyéntől teljes egyéniségének alávétését követeli meg. Nem akarják azt látni, hogy az osztrák állam különbözik a többitől és, hogy nemzeti sokszínűsége különleges jelleget ad számára, amelyhez, ha a nemzetiségek fenn akarnak maradni, hozzá kell igazítaniuk intézményeiket. Visszatértek a bürokrácia által megalkotott egységállam régi eszméjéhez, anélkül, hogy látták volna, hogy ezt csak az abszolútizmus képes fenntartani.

Éppúgy, mint II. József és Bach alatt, a bürokrácia volt az állam lényege, és most ők hiszik magukat az államnak. Ez hiba volt, mert a németek és más nemzetiségek közti ellentétet mindkét oldalon oly hevesse éleződött, hogy azt már igen nehéz megérteni. A szlávok a németeket makacs és tudatos zsarnoknak tartották, a németek pedig csodálkoztak és dühöngtek el nem ismertségük miatt. Ez alatt zsarnoki uralmat gyakoroltak – ahogy azt az egyik legélelslátóbb mondta közülük –, mind közül a legrosszabbat, olyat, amellyel már a zsarnok sem volt tisztában és, ami így még elviselhetetlenebb volt áldozatainak. Csak így magyarázhatjuk meg, mennyire elcsodálkoztak az ausztriai németek a nemzetiségek ingerültségén, és a németek csodálkozása mennyire meglepte a nemzetiségeket. A németek egyáltalán nem tudták megérteni a nemzetiségeket.

Más szóval, ez egyszerűen az a centralista elv, amelyet a németek úgy hirdettek meg, mint az ausztriai rendszer egyetlen elvét. Mivel az ausztriai szlávok teljesen ellenkező, a föderalista elvből indulnak ki, könnyen magyarázhatjuk miért nem tudja e két faj megérteni egymást, és miért kiált az egyik elnyomást, illetve a másik miért illeti ellenfeleit a hűtlenség vádjával. A németek azt akarták, hogy a szlávok áldozzák fel az állam érdekében mindazt, amire ezek úgy tekintenek, mint szent és ősi jogukra. Azt akarták, hogy a szlávok úgy fogadjanak el minden német privilégiumot és minden igazságtalanságot, amelyeknek a szlávok ki vannak téve, mint szükséges és természetes dolgot. Természetesen a németek ezt az elméletet a múlt és az Ausztriában letűnt szerepük hatására alkották meg, de ezt az elméletet írták elő 1867-ben a politikai számítások, és az a félelem is, hogy Ausztriában azt a szerepet kaphatják, amit ők készítettek a jelenlegi Ausztriában a szlávoknak.

Ebben a küzdelemben elsősorban nyelvi kérdékről van szó. 1627-ben, Csehországban kihirdették a cseh és a német nyelv egyenjogúságát, ám a Má-

ria Terézia és II. József megalkotta bürokráciának szüksége volt egy hivatalos nyelvre.

Ez a nyelv szükségszerűen a német lett Ausztriában, és éppúgy mint Csehországban. A bürokrácia tehát a germanizáció hatalmas tényezőjévé vált. II. József – mint láttuk – messzebb ment és a német nyelvet monarchiájának egyetlen nyelvévé akarta tenni. Ettől a pillanattól kezdve pedig, a germanizációs törekvések nem tűntek el Ausztriából. Ugyanakkor a szláv népek kezdtek ébredezni és ez az ébredés különösen a nemzet nyelvi és történelmi kultúrájában mutatkozott meg.

1848-ban feltűnt a nemzetiségi jogok elmélete és vele együtt a nyelvek egyenlőségének elve is. Ez az elv egyike lett azon cikkelyeknek még Ausztriában is, amelyek az állampolgárok alap- és személyi szabadság jogairól szólnak. Az egyenlőség elve eltűnt az abszolutizmus tíz éve alatt, amelyben a dinasztia egyetlen célja a germanizáció és a centralizáció volt. Schmerling, a választási kombinációival, igazságtalanságot követett el a nemzetiségekkel szemben. Az osztrák alkotmány eleve felszította a nemzeti érzelmeket, és kezdettől fogva megmérgezte az ausztriai közéletet. Az 1861-től 1867-ig tartó alkotmányos harcokkal egy időben azonban ismét feltűnt a nyelvi egyenlőség elve.

A hosszas germanizáló erőfeszítések és a német bürokrácia fölénye hagyományt teremtettek. A németet az állam nyelvének, az adminisztráció és a szolgáltatások közös nyelvének tekintették, és az osztrák németek döntő többsége nyelvének ezt a túlsúlyát – mely természetesen számukra az egész monarchiában különleges hatalmat adott – egy megszerzett jognak tartotta. A centralisták politikai számításból – mint az alkotmány által elfogadott centralista elv logikus következményét – államnyelvet követeltek. Az udvar kedvezett nekik, mivel évszázados álma volt egy homogén monarchia megteremtése.

A csehek harcba fogtak nyelvük egyenlőségéért, mert a nyelvi egyenlőség a nemzeti egyenlőséget jelentette számukra. Itt nem arról volt szó, hogy csupán elégtételt adjanak a különböző népek érzelmeinek, nemzeti törekvéseiknek vagy, hogy a németekkel egyenlő módon kezeljék őket. A cseheknek ezek döntő jelentőségű, gyakorlati szempontok voltak. Országukon belül olyan adminisztrációs szervekhez való tartozást akartak létrehozni, ahol saját nyelvüket beszélhetik; egyedül ez garantálná a közigazgatás szabályos működését. Hosszú ideig kizárólag a németek vagy a germanizált csehek nyerhették el a közmunkahelyeket. Most a csehek és a szlávok a nyelvi egyenlőség elvének kihirdetésével ugyanezeket az előnyöket akarták élvezni, s a németeket nehezebb állásokhoz juttatni, és ott szerezni nagyobb részt a maguk számára.

Végül, az oktatás az, ahol a nyelvi kérdés fontos szerepet játszik. Hosszú időn át a cseh nyelv számúzve volt az iskolákból, de most alkotmányos korba

léptünk és a nyelv ügye már nem vitatott, csak a küzdelem nyert más jelleget. A cseheknek új iskolákra volt szükségük, de a németek – egyetértésben a kormánnyal – ezt nem akarták engedélyezni. A kormány nem volt hajlandó hozzájárulni cseh középiskolák alapításához, mint például Bécsben, ahol a cseh népesség több mint 200 ezer lélek fölé emelkedett. Nem akart engedélyt adni arra, hogy Moráviában egyetemet alapítsanak; hosszú ideje a csehek hiába harcoltak, hogy megkapjanak néhány gimnáziumot és reáliskolát vagy egyszerűen néhány általános iskolát azokban a német régiókban, ahol a csehek kisebbséget alkottak.

A csehek az egész monarchia területén fizettek az állami iskolák fenntartásáért, de Csehországban, a „zárt területen” – mely a német határhoz közeli területet jelentette – ahol német többség élt, saját forrásokból kellett gondoskodniuk a cseh iskolák fenntartásáról. Tehát az iskolák és az adminisztrációban használt nyelv kérdése volt az, amelyben a németek és a csehek közti küzdelem a legádázabb módon folyt. Hogy jobban megvilágítsam a közoktatás helyzetét Ausztriában, néhány adatot említenék, melyeket hivatalos statisztikákból merítettem; 9 millió ausztriai németnek 5 egyeteme, míg 6 millió csehnek (és 2 millió szlováknak) csupán 1 egyeteme van Prágában, a 4,2 millió lengyelnek 2 egyeteme, míg a 3,4 millió ruténnek egy sincs, az 1,2 millió szlovénnek egy sincs, a 700 ezer olasznak egy sincs, a 230 ezer románnak egy sincs. A németek csak egyetlen feltétellel engedélyezték a cseheknek egy egyetem felépítését Moráviában: a moráviai cseh egyetemet bármely, egy teljesen jelentéktelen vidéki városba kellene helyezni, és egy új német egyetemet kellene alapítani Morávia fővárosában, Brno-ban. A középfokú oktatásban, a reáliskolákról és a gimnáziumokról a következő adatokkal rendelkezünk:

A németeknek	180	másodfokú oktatási intézménye van
A cseheknek	88	–
A lengyeleknek	35	–
Olaszoknak	8	–
Szerb-horvátoknak	6	–
Ruténeknek	3	–
Szlovéneknek	0	–
Románoknak	0	–

Ezen kívül 12 vegyes gimnázium létezik. Hogy egy kissé pontosabb fogalmunk legyen a különböző nemzetiségek közmunkahelyi részvételéről, a következő számokat vizsgálhatjuk meg. 1900-ban a hivatalos összeírás után 1000 ausztriai közül:

németek	357
csehek	232
lengyelek	165
rutének	132
szlovének	46
szerb-horvátok	27
olaszok	28
románok	9

Ezer ember közül, akiket a közmunkahelyeken foglalkoztattak, az arányok a következőképpen alakulnak:

Németek	479	(+121)
Csehek	232	
Lengyelek	125	(-40)
Rutének	29	(-103)
Szlovének	32	(-14)
Szerb-horvátok	12	(-15)
Olaszok	35	(+7)
Románok	4	

A hadseregben, a számok még jobban kifejezik a helyzetet:
az 17552 tiszt közül:

Német	14 581 (!)
Lengyel	241
Cseh	200
Olasz	57
Szlovén	50
Rutén	23
Szerb-horvát	18
Román	1

Ezek a számok önmagukért beszélnek. Nincs szükség további példák említésére. Míg a szlávok, főleg a csehek, nemzeti létük bizonytalanságában vergődtek – félretéve a részletkérdéseket –, leginkább a föderalista alkotmányformáért küzdöttek.

Miután minden Ausztriában élő szláv nemzetiség eljutott a teljes nemzeti egyenjogúságig, miután biztosak lehetnek eljövendő létükben, e méltánytalanságból merítik a centralista alkotmány elleni küzdelmük indítékát. Így jobban érzik ezt az igazságtalanságot, mint valaha; és ezekre a részletkérdésekre összpontosít most az ausztriai nemzetek politikai küzdelme.

Az 1867-es alkotmány egyik cikkelye biztosít jogokat a nemzetiségeknek. A 19. cikkelyben a következőkről van szó: „az állam minden népe jogilag egyenlő és minden népnek sérthetetlen joga van nemzetiségének és nyelvének kultúrájához és védelméhez – az állam elismeri az országban használt nyelvek jogi egyenlőségét az iskolákban, az adminisztrációban és a közéletben. – Azokban az országokban, ahol több nép is él, az oktatási intézményeket oly módon kell megszervezni, hogy minden nép, saját nyelvén, anélkül, hogy az ország egy másik nyelvén való tanulásra kényszerítenék, kapja meg a tanításhoz szükséges eszközöket.” A cikkely alkotóinak szándéka szerint ez egy elv. A kormánynak adminisztratív szabályokkal kellene biztosítania e rendelkezés alkalmazását.

A cikkely megfogalmazásából úgy tűnik, hogy minden nép elégtételt és megfelelő garanciát találhat, valójában semmit sem jelentett. Ugyanis sok kértelműséget takar. Vegyük mindjárt a „használt” szó jelentését.

Azt hangoztatják, hogy Csehországban az „ország” hivatalos nyelve a cseh és a német, de ugyancsak beszélünk az országban „használt” nyelvekről is. A törvény alapján a cseh és a német nyelv mindenhol egyenlő Csehországban.

Azonban egy nap, egy bíró Egerben, Csehország német területén arra hivatkozva utasítja el egy cseh nyelven írt panasz elfogadását, hogy e területen a cseh nem „használatos” nyelv, és a cseh munkásoknak nincs más eszközük arra, hogy kivívják igazukat a bíróság előtt, csak ha olyan nyelven indítanak pert, amelyet nem is ismernek. A cseh lakosság cseh nyelven intézi panaszait a bírósághoz; de német nyelven kapják meg a választ, amelyet nem értenek.

A bíróságok és az adminisztratív elöljárók közti kapcsolat csak német nyelven folyt. A cseh nem elfogadott nyelv. A bürokráciának teljesen németnek kellett maradnia, és még olyan cseh területeken is, ahol egyetlen német sem élt, az elöljáróknak meg kellett őrizniük német jellegüket. E kizárólag cseh területeken minden kapcsolat és közjogi cselekmény az elöljárók és a német alattvalók közt németül folyt; de a vegyes kerületekben, Csehországban és Bécsben, ahol a cseh nyelv be volt tiltva, a cseh alattvalókat soha nem irányították saját nyelvükön. Mindez így ment minden nap a 19. cikkely ellenére, mely lefektette a két nyelv egyenlőségét. Megérthetjük azt is, hogy egy ilyen helyzetben a cseheket szisztematikusan el kellett távolítani a közmunkahelyekről, és hogy a bürokráciának – amennyire csak lehet – német nyelvűnek kellett maradnia. Ugyanezt a helyzetet szánták a többi nemzetnek is; melyről a fentebb megadott számok tanúskodnak a legjobban.

Az alsó fokú oktatás különböző tartományok és községek kötelessége volt. A 19. cikkely alapján, minden nemzetnek egyenlő joggal rendelkezett, hogy a saját nyelvén oktatásban részesüljön, de a német többségű községek, akiknek – a törvény értelmében – a feladataik közé tartozott az iskolák létesí-

tése, rendszeresen elutasították a kisebbségek számára a cseh iskolák alapítását és fenntartását. Itt leginkább Csehország németek és csehek lakta vidékeiről volt szó. Ezeken a vidékeken, a cseh gyerekeket német iskolákba kellett beírni, ahol germanizálták őket; és ha nem germanizálódtak el teljesen, analfabétaként és tudatlanként hagyták el az iskolákat. A törvények előírásai ellenére, a német önkormányzatok nem voltak hajlandók cseh iskolákat alapítani, és az előjárók sem erőltették ezt.

Más helyeken létrehoztak egy vagy két osztályt, ahol néhány száz cseh gyerek szorongott anélkül, hogy bármi hasznot húzott volna az oktatásból. Másutt olyan épületet tartottak fenn cseh iskoláknak, amely összedőléssel fenyegetett, és ahol komoly veszély nélkül nem lehetett tartózkodni. Ezek nem megfelelő, nagyon gyakran nyirkos és egészségtelen helyiségek voltak.

Csehországban, a „zárt területen”, számos helyen „fél-napos” oktatás folyt, ami körforgásszerűen zajlott: néhány száz gyerek jutott egy helyiségre; két osztályra osztották őket, amelyből egyik délelőtt, másik délután járt iskolába. Tudjuk jól, mennyit érhetett az ilyen tanítás. Elég gyakori eset volt, hogy azoknak a gyerekek a szülei, akiket szintén nem megfelelő, nyirkos és egészségtelen helyiségekben gyötörtek, megtagadták, hogy gyermeküket elküldjék az iskolába: az iskolabojkot csaknem ausztriai jellegzetességgé vált, amely kiválóan jellemezte a csehországi helyzetet. A gyereket iskolába nem küldő szülőket pénzbírsággal vagy börtönnel büntették meg, mivel az oktatás kötelező.

Hogy ezt a siralmas helyzet megszüntessék, a csehek a magánforrásokban találtak menedéket. Létrehoztak egy magántársaságot („Matitse Skolska”), amely cseh iskolákat alapított és tartott fenn a csehországi német és cseh területeken. Az egész cseh nemzet hozzájárult a kisebbségek iskoláinak fenntartásához és a „Matitse Skolska” évenkénti költségvetése százezreket tett ki. Volt azonban még ennél is felháborítóbb jogtalanság!

Szembeszökő példa erre Bécs. Bécsben közel negyedmillió cseh élt, mégis, e 250 ezer csehnek nem volt semmiféle joga az állami cseh iskolához. Ugyanígy nem volt joguk a magánforrásból fenntartott cseh iskola igénybevételehez, illetve alapításához sem.

A „Matitse Skolska” nem terjeszthette ki működését Bécsig. Cseh gyerekek ezreit kellett német iskolákba küldeni, ahol egyáltalán nem tanultak semmit, mivel nem értették a német nyelvet. Am mégis alapítottak egy cseh iskolát Bécsben. A bécsi Legfelsőbb Bíróság határozata értelmében az iskolának nincs nyilvánossági joga, ami azt jelenti, hogy az ebbe az iskolába küldött gyerekeknek állami iskolai tanítók előtt kell vizsgát tenniük, és így bizonyítaniuk, hogy részt vettek az oktatásban. Minden évben bécsi cseh iskolások menete jelent meg Csehországban vagy Moráviában, hogy itt tegyék le vizsgáikat és alkalmazkodjanak a Legfelsőbb Bíróság abszurd ítéletéhez. Fel kell

idézünk, hogy a 19. cikkely biztosítja minden Ausztriában lévő nyelv egyenlőségét és minden nemzet számára a saját nyelvén való oktatást.

A Legfelsőbb Bíróság azzal az ürüggyel mondta ki ítéletét, hogy a cseh nyelv nem első-Ausztria nyelve, nem a „tartomány nyelve”.

A csehek a visszaéléssel és a jogtalansággal szemben – törvényszegést és elnyomást kiáltva – a 19. cikkelyre hivatkoztak, ahol minden nyelv egyenlősége biztosítva van. Ez igen gyakran megesett és elmérgesítette a nemzeti érzelmeket. A 19. cikkelyben az állam biztosította minden nemzetnek az oktatáshoz és a neveléshez való jogot, az állam azonban döntőbírónak nevezte ki magát a nemzetiségek között.

Valójában az állam – a hagyomány és a történelmi fejlődés miatt – előnyben részesítette a németeket. Ez állandó okot adott a csehek számára, hogy vádaskodjanak, keseregjenek, tiltakozzanak, annál is inkább, mivel a nyelvi kérdés közvetlen közelről érinti a bürokráciát. Egy államnyelv mindenképpen szükséges, és ez természetesen a német nyelv, mivel a bürokrácia hagyományosan német nyelvű és germanizáló.

Tehát soha nem juthattunk odáig, hogy minden nép ki legyen elégitve, mivel az állam fenntartotta magának a közbelépés és az ítélkezés jogát az iskolák és a közmunkahelyek kérdésében. Az alkotmány fő elve – alkotóinak szándékát követve – bizonyára az adminisztratív szabályozásban keresendő.

Ezek a szabályozások, a különböző rendeletek, a nyelvek – különösen melyeket 1897-ben a Badeni-kabinet adott ki – története csupán a csehek és németek közötti ádáz és örökös harc állomásai voltak; a csehek rendszerint kevéssé voltak megelégedve ezekkel a szabályozásokkal, amelyekkel a németeket irritálták.

Nevezetesen ez történt Taaffe alatt⁶³ az 1880-as és az 1886-os nyelvrendelet kapcsán. Ez abból eredeztethető, hogy az egész 19. cikkelyt teljesen rosszul, ellentmondásokkal telve alkották meg.

Minden nemzetiségi küzdelem e nyelvi kérdésre korlátozódott. Az iskola-kérdéssel együtt az utóbbi években minden politikai harcban ez játszotta a fő szerepet. Az államnak soha nem sikerült pontosítani a kérdést, és elégedetté tenni népeit. A bürokrácia úgy magyarázza és értelmezi az elvet, ahogy neki tetszik. Minden nép tud olyan érvet kihozni belőle, amellyel megmutathatja elnyomását. Mivel mindenki másképp magyarázza, és a másik előnyében látja saját veszteségét, minden pártnak igaza van. A helyzet Ausztriában, az alkotmányban, a közéletben az, hogy minden ellentmondással teli így kimondhatjuk, hogy a 19. cikkely egy ausztriai cikkely.

⁶³ Eduard Taffee (1833–1895), ír származású osztrák államférfi, 1868 és 1870 között, illetve 1879 és 1893 között miniszterelnök.

II. Cseh államjog és az alapcikkelyek⁶⁴

A csehek új politikai programja – a nemzeti program viszontagságai – az állam történelmi jogának programja – a csehországi nemesség befolyása – a cseh népvezérek szövetsége a nemességgel – a csehek dualizmusa – a cseh passzív ellenállás taktikája – Potocky és Hohenwart – az alapcikkelyek – az alapcikkelyek bukása

Az 1867-es alkotmány és megegyezés megszavazása után, mi lehetett a csehek magatartása? Az alkotmányt nélkülük és ellenük készítették, centralista jellegű volt és a föderalista elvnek tett engedmények csak látszólagosak voltak; rendszere logikátlan, tele kizárólag a szlávok ellen irányuló ellentmondásokkal; fenntartotta Schmerling választási rendszerét és jogilag szentesített minden igazságtalanságot, amelyeknek addig a szlávok képezték tárgyát.

Ilyen körülmények között a csehek nem sokáig haboztak. Új politikai programot kellett kidolgozniuk. Elkészült, s az új program a megelőző hat év politikai eseményeinek logikus eredménye lett.

A csehek által felvett magatartás – mikor elhagyják Schmerling Reichsrat-ját, elutasítva az 1867-es országgyűlési munkálatokban való részvételt, és delegációjuk elküldését Beust parlamentjébe, melynek el kellett fogadnia a dualizmust, és meg kellett szavaznia az 1867-es alkotmányt – világosan megmutatta, hogy az új cseh program merre fordul, ha a centralistáknak sikerül jóváhagyatniuk a dualizmust és a centralista alkotmányt. Biztos volt, hogy a csehek nem fogadják el a centralista rezsimet föderalista programjuk bukása után. Vagy folytatják a föderalista utat, vagy ez előbbi lehetetlennek gondolva, a magyarokhoz hasonlóan történelmi jog programját veszik elő. Legvégül ez utóbbit cselekedték.

A cseh nemzeti program viszontagságai nagyon érdekesek. Miután 1526-ban egyesül Ausztriával és Magyarországgal, „Szent Vencel Koronája” harcot indított a Habsburgok ellen, hogy megőrizze függetlenségét. A cseh nemesség rosszul védte ezt a függetlenséget.

1848-ban Csehországot megfosztották független állami lététől, és csupán egyik tartománya lett a központosított monarchiának. A magához tért cseh nép saját kezébe vette sorsát, és legelőször a nemesség útját folytatta. A nemzeti jogok elméletével átitatva, a cseh nép kezdetben követte ezt az idealista és filozofikus áramlatot, hogy elnyerje teljes függetlenségét. Az 1848-as nemzeti tanács munkálatai ennek az irányzatnak a tényleges kifejeződése.

⁶⁴ A II.-sel jelezett második rész a 251. oldtól a 266. oldalig terjed.

Az 1848-as pütkösi felkelés Prágában, mint láttuk, megakadályozta, hogy összeüljön a cseh országgyűlés és kidolgozza a nép által kívánt csehországi alkotmányt. A kormány azonban túlságosan félt ezektől a cseh felszabadítási kísérletektől.

A csehországi országgyűlés összehívása – melynek a monarchia más részeitől függetlenül alkotmányt kellett kidolgoznia az ország számára – a cseh állam történelmi jogának elismerése volt. A felkelés után, a centralista kormány bezáratta az országgyűlést, és alkotmányozó nemzetgyűlést hívott össze, amelynek a monarchiára és Ausztria minden részére vonatkozó alkotmányt kellett megszavaznia. A csehek megfosztották országgyűlésüktől, függetlenségüktől és Csehország sorsáról az egész monarchiából érkezett képviselők döntöttek, bár törvényesen ezt csupán egyedül a csehországi németek és csehek teheték volna meg a csehországi országgyűlésen.

Mivel más megoldás nem volt, a csehek elhatározták, hogy az új helyzet alapján cselekszenek. Lehetetlennek tűnt számukra Csehország teljes függetlenségének kivívása, a pángermán veszély ugyanis komolyan fenyegette nemzeti létüket, és a kis, független cseh állam helyzete a Nagy-Németországgal szemben nagyon bizonytalannak tűnt.

Nem volt más kiút számukra csak az, hogy kövessék a többé-kevésbé független államokból létrehozott hatalmas Ausztriát, egyszóval, a föderális Ausztriát. Államjogi, politikai programjuk föderalista programmá alakult. Palacky először a Kremsier-i alkotmányozó nemzetgyűlésen, nemzeti föderációs tervet javasolt, de a kidolgozott terv a tartományok állami szövetségére épült.

1861-ben, a helyzet a csehek számára teljesen bizonytalanná vált. Az államjogi és a föderációs program között ingadoztak. Föderalistáknak kiáltották ki magukat, Palacky újból kidolgozta Ausztria föderalista értelemben vett újjászervezésének tervét, és közzétette „Osztrák államelmélet” című könyvét.⁶⁵

A hatalmas szövetségi Ausztria nevében, a csehek végül hevesen harcoltak a dualizmus ellen, amely minden szláv romlását jelképezte az Osztrák–Magyar Monarchiában. Tehát úgy folytatták a szövetségi politikát, ahogy azt Palacky 1848-ban lefektette.

Több más esemény mutatta azonban, hogy a csehek felkészültek történelmi programjukhoz való visszatéréshez. Utánozták a magyarok passzív ellenállását, és 1863-ban elhagyták Schmerling Reichsrat-ját.

Ezt a taktikát vezették be 1867-ben is a prágai országgyűlésen. Heves tiltakozásokat tettek közzé, amelyben szünet nélkül a csehországi államjogról beszéltek. Föderalisták abban az értelemben, hogy elismerték az Ausztriával való széles egység szükségességét, de szeparatisták is, mivel azt szerették vol-

⁶⁵ Palackynak ez a könyve 1866-ban jelent meg Bécsben, német nyelven.

na, hogy ez az egység a lehető leginkább tartsa tiszteletben a régi koronajogokat.

Minden esetben a dualizmus ellen voltak és a cseh program fő jellemvonását a föderalista elv adta; 1867-ig, a csehek az októberi diplomát vették politikájuk kiindulópontjának, és annak alkalmazását követelték.

Az osztrák–magyar kiegyezés és az 1867-es alkotmány végül meghozta azt, amit a passzív ellenállási politikával és a magyarok taktikájának utánzásával előre látni lehetett: az államjog programját.

A cseh nemesség – melynek döntő befolyása volt a csehországi országgyűlésben Schmerling választási rendszerének köszönhetően – elsőként emelte fel az államjog zászlaját. A csehek – látva, minden föderalista tervük bukását és a Csehországgal jogilag egyenlő Magyarország sikereit, melyet magával a nemességgel együtt féltékenyen szemlélték – a nemesség kezei közé vették magukat.

A cseh nemeseknek ekkor döntő befolyásuk volt a cseh politikára. Az 1848-as alkotmánykísérletekben nem játszottak fontos szerepet. A forradalom előestéjén, a cseh nemesség az országgyűlésen tiltakoztak a cseh koronajogok bitorlása ellen, de mihelyt – a csaknem általános választójog bevezetése miatt – megadták az alkotmányt, a nemesség háttérbe szorult. Annál is inkább, mivel főleg a cseh és osztrák nép számára arról volt szó, hogy az egyszer már összehívott parlament eltörli a feudális kiváltságokat. Azt is láttuk, mennyire csekély szerepet játszott a nemesség a Kremsier-i parlamentben.

1861-ben a nemesség szerepe ugyanúgy megnőtt, mint a bürokráciáé. A megerősített Reichsrat csak hivatalnokokból és nemesekből állt. Tudjuk mit tett Schmerling a nemességért híres választási rendszerével. Az országgyűlések teljesen a nemesek kezében voltak és ezáltal a Reichsrat is az ő befolyásuk alatt állt. Csehországban, a nemesség igazi politikai hatalmat alkotott.

Bemutattuk, melyek voltak azok a valós okok, amelyek a csehországi függetlenségi politika útjára sodorták őket, és miért hivatkoztak Eötvös⁶⁶ elméletére: a független tartományokban hatalmuk sokkal nagyobb lehet, mint egy központosított birodalomban. Ez az, ami bátorította a korona hű szolgálóit, hogy ellenálljanak a dinasztia akaratának. 1867-ig, a cseh nemesség abban reménykedett, hogy visszatérnek a dolgok régi állásához, amelyben ők maguk döntöttek az ország sorsáról.

A kiegyezés befejezése után a politikai helyzet teljesen megváltozott. A cseh nemesség – amely csupán neve és nem tettei alapján cseh, mivel már rég németté vált, nem ismerve sem a cseh népet, sem annak kultúráját, sem nyelvét – gyűlölte a német liberálisokat, akik a centralista kormány legnagyobb tá-

⁶⁶ Eötvös József (1813–1871), magyar politikus.

maszai, és akik Ausztriában valódi parlamentáris rendszer létrehozásában reménykedtek.

Másrészt, a cseh nemesség féltékeny lett azt látva, mekkora hasznot húzott a magyar nemesség Magyarország függetlenségéből. Andrassy gróf miniszterelnök,⁶⁷ nagy számú magyar mágnás magas rangú állami tisztviselő, hivatalnok, zsíros szemekúra tulajdonos és magas rangú bürokrata lett. A cseh nemesség pedig semminek sem számított Bécsben.

Annak érdekében, hogy elnyerjék Csehországban és az államban ugyanazt a szerepet, amit a magyar nemesség szerzett meg Magyarországon és Bécsben, a cseh nemesek nem láttak más eszközt, minthogy ugyanazt alkalmazzák, mint a magyarok. Ez utóbbiak a függetlenségükkel nyerték el kiváltságos helyzetüket. Mindenáron ugyanezt kellett tenniük Csehországban, ha a cseh nemesség meg akart őrizni valamit régi befolyásának maradványaiból. A régi 1848-as és 1861-es programjuk maradéka volt ez, de most az új rendszerrel akarták összeegyeztetni; a feudális urak szerepét már nem tudták eljátszani, ezért a bürokrácia útján kellett érvényesülniük és főszerepet játszaniuk az államban és Csehországban. Ezek azok az okok, melyek Csehország történelmi jogának lelkes híveivé tették őket és, amelyek a legsimulékonyabb német udvaroncokból hajlíthatatlan, radikális cseheké formálták őket. Így tudjuk megmagyarázni, hogy a csehországi nemesek – akik soha nem voltak sem csehek, sem hazafiak – miért voltak húsz évig a cseh nemzeti mozgalom politikai vezetői.

Más okok is szerepet játszottak az 1867 és 1879 között zajló politikai mozgalom nemesi túlsúlyában. A közkedvelt népevezérek – Palacky és Rieger – jól látták a magyar nemesség jelentőségét az 1848-as és 1867-es Magyarország függetlenségéért zajló politikai küzdelmekben.

A valóságban egyedül a nemesség nyert az ügyel. Mindketten panaszkodtak a cseh nemességre, mely elnémetesedett, a néptől idegenné vált, és amely felbecsülhetetlen szolgálatokat tehetett volna a nemzetnek.

1848-ban, Rieger ellenséges volt befolyásukkal szemben, eléggé liberális, sőt radikális gondolataival. Később, mikor a nemesség valódi aggodalmát fejezte ki a nép függetlenségéért, Rieger sokkal elfogadhatóbbnak találta a nemesség befolyását és végül teljesen az ő oldalukra állt. A sikeres jövő legjobb biztosítóit látta bennük.

1860-ban, a cseh nemesek elég közömbösnek mutatták magukat Csehország sorsával kapcsolatban. Más országok nemességével együtt a központosító bürokraták ellen harcoltak, és közreműködtek az októberi diploma nyil-

⁶⁷ Idősebb Andrassy Gyula (1832–1890), 1867 és 1871 között magyar miniszterelnök, 1871 és 1879 között közös külügyminiszter.

vánosságra hozásában, de ezt egyedül azért tették, hogy megszerezzék a hatalmat a részben függetlenné váló provinciákban, és hogy egyszerűen felváltásák a bürokráciát.

Ebben az időben Rieger keservesen panaszkodott rájuk. Most látva, hogy a magyar nemesség milyen előnyöket élvez az elszánt ellenállás után, elhatározták, hogy ők is ugyanezt teszik. Palatsky és Rieger, a Nemzeti Párt, az öreg csehek vezetői, örömmel üdvözölték ezt a váltást. A cseh nemesség utánózták a magyarokat, ugyanazokat a jogokat követelték Csehország számára, mint amiket Magyarország megkapott, látták egy föderális birodalom lehetetlenségét, s ezért Csehország számára ugyanazt igényelték, amit a magyarok kaptak Magyarországon: a dualizmus helyett trializmust akartak.

Tehát jelentősen közreműködtek az új politikai program kidolgozásában és a cseh nép régi, föderalista programjának elhagyásában. Palacky és Rieger, akik jelentősen eltúlozták a nemesség befolyását, és nem ismerték eléggé a kormány terveit, sem a dinasztia külpolitikáját, kiszolgáltatták a nemzetet a nemességnek.

Kezdetben nem bíztak bennük, most pedig – föderalista programjuk bukása után – túlságosan is. Tehát a nemességhez társult nemzet magáévá tette a nemesség taktikáját és konzervatív politikáját a centralista és a liberális németekkel szemben. Követte őket a passzív ellenállási taktikában – melyet a magyar példa alapján vezettek be – egészen 1879-ig, mikor megtört az ellenállás és a csehek beismerték vereségüket.

A dualizmussal szemben, a csehek a trializmus és a csehországi történelmi jogok programját állították fel. A nemesség saját célját, az osztályprivilegiumot követte; ezzel szemben a csehek – akiknek politikai célja teljesen más, mint a nemességé – azt remélték, hogy a nemesség segítségével elnyerhetik ugyanazt a helyet, mint Magyarország. Tehát ez a politikai helyzet Csehországban, amelyet az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés lezárása idézett elő. Ez az a végleges politikai program, amelyet a csehek megőriztek.

A trialista programot már a kiegyezés lezárásának másnapján megfogalmazták, amikor a csehek elutasították, hogy helyet foglaljanak Beust Reichsrat-jában. A prágai országgyűlésen, 1867. február 27-én, Rieger világosan kifejezte ezt, mikor megvitattak egy feliratot, amelynek a dualizmus ellen kellett tiltakoznia.

E tiltakozásra az 1867-es alkotmányszavazás előtt is sor került. Miután megszavazták, a csehek bosszúsága tovább nőtt; végleg elfogadták ezt a programot és ezen túl kitartottak az egyszer már kijelölt úton.

Ez az új cseh program kritikálható. Nem igazán felelt meg a század valóságának, amelyben elkészítették, s nehezen felelt meg a helyzet valóságának. Kiválóan megegyezett a csehek álmaival és kívánságaival, de következetesen belement a legkisebb részletekbe, nem volt sem valóságos, sem gyakorlati ér-

telme. Nem gondolhattak komolyan egy cseh állam megvalósítására, ha az ország népességének harmada elhatározta, hogy mindenáron harcolni fog ellene, és jogilag sohasem fogja elfogadni azt. Azzal csak tájékoztatlanságukat bizonyítják, ha Csehországot Magyarországhoz akarják hasonlítani.

Három évszázad történelmi eredményeit felejtjük el: Fehérhegyet, Mária Teréziát, az 1848-as parlamentet. 1861-ben a két nép helyzetének egyszerű megfigyelése igazolja helyzetük eltérő voltát, azt a különbséget, amely már a múltban is létezett, és ami a kiegyezés idején feltartóztathatatlan erővel jelentkezett. A csehek fáradhatatlanul – bár nem sok sikerrel – folytatták a történelmi jog politikáját. Hazafiassága miatt tiszteletre méltó az az ábránd, amelyből fakad, de amely nem kevésbé kiábrándító és veszélyes.

Tehát az egész nemzet, élén a nemességgel, egy olyan független helyzetet követelt, mint Magyarországé. A nép ebben látta az ausztriai probléma egyetlen megoldását. Az államjog egyfajta sérthetetlen dogmává vált; minden manifesztáció és értekezés átítatódott misztikus lelkesedéssel, mely ebből a valószínűségnek igen kis mértékben megfelelő programból származott. A németek és a csehek közti civódások sokkal ádázabbakká váltak, mivel a németek, a csehek hozzáállásában hegemoniájuk, sőt létük elleni támadást láttak. Csehországban, az újságokban és a gyűléseken Ausztria trialista alapú újjászervezését vitatták meg, és kidolgozták az eljövendő osztrák–cseh megegyezés terveit. A Reichsrat-ban 1863-ban bevezetett passzív ellenállási politika folytatódott.

Ausztriában a politikai pártok két csoportra oszlottak: az alkotmány híveire és annak ellenzőire; az előbbieket a németek, utóbbiak pedig minden más nemzet, a konzervatív németek egy része és leginkább a csehek és a lengyelek. A németek többsége, az 1870-es időszakban, tehetetlen volt a belviszályok miatt.

A csehek elutasították a Reichsrat-ban való részvételt, és ezzel egyidőben hevesen harcoltak az új rendszer ellen. A megegyezés után megalakult köznépi kormány óriási nehézségekkel küzdött. A Reichsrat elvesztette minden erkölcsi és valódi erejét, miután a tiroliakkal együtt a bukovinai, lengyel és szlovén képviselők is elhagyták. Végül a cseh kérdés és a cseh nép ellenállása magával vonta a kormány bukását, és a tárgyalások szükségességét annak érdekében, hogy kibéküljenek a csehekkel. Ráadásul közrejátszott a külpolitika is. A külföldi tervek is a csehekkel való megegyezés felé terelték a kormányt.

Potocki gróf⁶⁸ alakított új kormányt, és rögtön felkészült a tárgyalásokra a cseh nép vezetőivel. Talán a kormánynak az volt a szándéka, hogy olyan helyzetet tartson fenn a cseheknek Ciszlajtániában, mint amilyet a magyarok a

⁶⁸ Potocki Alfréd (1817–1889), osztrák politikus, a cseh elképzelések támogatója, 1870–71-ben osztrák miniszterelnök.

horvátoknak Transzlajtániában. Csak akkor voltak hajlandóak tárgyalásokba bocsátkozni a csehekkel, ha azok abbahagyják a passzív politikát és visszatérnek a parlamentbe. A csehek érzelmeiktől elvakulva és tántoríthatatlanul, abban a reményben, hogy a siker elkerülhetetlen azon az úton, ami megmentette Magyarországot, elutasították az ajánlatot. Ezen kívül jól látták a centralisták teljes kudarcát, és a tehetetlenséget, hogy egy normális politikai életet vezessenek be a monarchiában. A centralista németek nehézségei megerősítették őket rendíthetlenségükben. A prágai diétában megszavaztak egy feliratot, utána egy másikat, amelyben megadták elutasításuk okait, és meghatározták történelmi joguk programját. Potocki küldetése tehát meghiúsult. 1870 novemberében benyújtotta lemondását.

Hohenwart⁶⁹ – Potocky utódának – kormányában, két fontos minisztériumot, a közoktatásit és a jogit, a csehekre bízta, név szerint Jiretchek-re és Habetinek-re. A kormány nem sokkal a Német Birodalom Versaillesban történt kikiáltása után kezdte meg munkáját.

A kormány komolyan fontolgatta, hogy elégtételt ad a cseheknek. Poroszország győzött, és a dinasztia megértette – tisztábban, mint a múltban – azt az erőt, amit a szlávok önfeláldozása nyújt a porosz ambíciók ellen, és kiegyezésre törekedett velük, ugyanolyan őszintén, mint ahogy néhány évvel korábban megegyezett a magyarokkal. Ezzel szemben a németek, akiket megszedített Hohenzollern győzelme, Hohenwart kormányzása helyett – akinek az volt a feladata, hogy elégtételt adjon a cseheknek – inkább egy centralista kormányzásban reménykedtek. Hadat üzentek a kormánynak.

A németek ellenségeskedése ellenére, a kormány elkészített egy megegyezést a csehekkel. Ebben a cseh politikai vezetők is részt vettek. A centralista többségű parlament feloszlott, és az új választások kétharmados többséget adtak a kormánynak. 1871. szeptember 12-én a császár aláírta híres leiratát, melyben formálisan elismerte Csehország jogait és kötelezte magát azok betartására.

A megegyezés végleges kidolgozása egy új prágai országgyűlésre várt. A diétán belül egy harminctagú bizottság alakult. A császári leiratra válaszul, az uralkodónak felterjesztett egy feliratot és egy nemzetiségekről szóló törvénytervezetet, valamint egy új választási rendszert Csehországban, és végül, ami a legfontosabb, egy új alkotmánytervezetet, amely 18 „alapcikkelyeknek” nevezett cikkelyből állt.

Az alapcikkelyeknek kellett szabályoznia a független Cseh Királyság helyzetét, valamint kapcsolatát Magyarországgal és Ciszlajtánia más orszá-

⁶⁹ Hohenwart Karl Sigmund (1824–1899), osztrák politikus, 1871. február–októberben osztrák miniszterelnök. A Monarchia trialista átalakításának híve.

gaival. Legelőször is a csehek érvényesnek ismerték el az osztrák–magyar kiegyezést, és elfogadták a közös császári kormányt, a monarchia különböző részeinek külügyi közösségét, elismerték az osztrák–magyar egyezmény alapján felállított küldöttségek intézményét, amelyben 15 mandátumot követeltek a prágai diétának.

Ciszlajtánia számára, az alapcikkelyek elfogadták Csehország és Ausztria közösségét vám- és kereskedelmi ügyekben, a közvetett adók, a közlekedésügyben, a vasutak, a posták és a távírás terén, katonai és pénzügyekben, és az államadósság kérdésében. Annak érdekében, hogy törvényeket hozhassanak ezekben az ügyekben, meg kellett alakítani egy törvényhozó testületet, melyben a tartományok diétáinak küldöttei vehettek részt. Minden más ügyben a csehországi diétának lett korlátlan jogköre, így elsősorban az oktatást, az igazságszolgáltatást és a belső adminisztrációt kapta vissza.

A végrehajtó hatalmat Ciszlajtániában olyan végrehajtó szervek végzik majd, akik mellé tartományi miniszteri ranggal rendelkező tartományi kormányzókat rendelt ki. A végrehajtó hatalom tekintetében Csehországnak különleges helyzetet kellett biztosítani. A császári végrehajtó hatalomnak nem lenne joga beavatkozni Csehország ügyeibe. A törvények alkalmazása, azokat is beleértve, amelyeket a közös törvényhozó testületekben szavaznak meg, és a közös ügyekre vonatkoznak, csak annak a csehországi kancellárnak a hozzájárulásával lehetséges, akinek – mint, ahogy más kormányzóknak a megfelelő provinciákban (mivel a terv kiterjed az összes többi ausztriai provinciára is) – feladata a prágai diéta törvényeinek alkalmazása.

Csehország hozzájárult a ciszlajtán közös kiadásokhoz, a diéta küldöttei által meghatározott részesedési rendszer alapján. Végül egy szenátust alakítanának, öröklődéssel bekerült és a császár által kinevezett tagokból, akiket a diéták terjesztenek listák útján eléje. E szenátusnak kormánytanács szerepe lenne; megvizsgálná és jóváhagyná a külföldi országokkal kötött államszerződéseket, és el kellene készítenie az alkotmányreform tervezeteit anélkül, hogy érintené Csehország új alkotmányát.

Ugyanekkor Morávia diétája is összeült, és megszavazott egy feliratot, amelyben teljesen elfogadta az alapcikkelyeket, és magukat Csehországgal szolidárisnak nyilvánították, így rendelve el Szent Vencel koronaországainak régi közösségét.

Főbb vonásaiban ez az osztrák–cseh egyezmény, vagy az alapcikkelyek. Rögtön észrevehető, hogy az alapcikkelyek nem a csehek ekkori politikai programjának kifejeződései. Csehország egyáltalán nem vált egyenlővé Magyarországgal. E tervben egyáltalán nincs szó trializmusról, inkább föderalista elvet alkalmaztak. A cseheknek nem volt elegendő erejük ahhoz, hogy kivívják teljes függetlenségüket. Engedményekre kényszerítették őket, és ugyanakkor, mikor elméletileg a történelmi jogokra hivatkoztak, készek vol-

tak elfogadni egy elég homályos és meghatározatlan föderalizmust. A régi következetlenség, a bizonytalanság és a logika hiánya az, ami mindig is jellemezte politikájukat.

Ezen kívül az alapcikkelyek nagyon komoly hibákat rejtettek. Hiányosak voltak. Más ausztriai országok helyzete nem volt meghatározva a tervezetben, nem volt egyértelmű, hogy a többi diéta vajon egyenlő-e a prágai diétával és vajon más kancelláriák és tartományi miniszterek is lesznek-e a csehországi mellett. Mindez alapot adott a kritikára és a tervezet bukásához vezetett. Az apparátusi rendszer, amelyet a cikkelyek javasoltak, igen bonyolult és nem nehéz némi szkepticizmust táplálni, ami a működését illeti.

A tervvel elsősorban a monarchia egységének hívei szálltak szembe, mivel megrémültek az új szervezet által kialakított zűrzavartól, majd a németek is, akiket az új alkotmány egy kedvezőtlenebb helyzetbe vetett vissza. A monarchia külső helyzete is megváltozott, és a birodalmon belül minden régi szövetség a szlávok elleni ádáz küzdelemhez fogott. E helyzetben, a csehek akkor cselekedtek volna okosan, ha korlátozzák és egyszerűsítik követeléseiket. Ám egyfajta vak csökönységgel elutasították a legkisebb engedmény formáját is.

Mindez a tervezet bukásához vezetett. A centralista németek kampányba fogtak a kormány ellen. A magyarokat is a terv ellen uszították, és ezek azt hangoztatták, hogy semmiféle közösséget nem vállalnak egy elszlávosított Ausztriával, és mindent megtesznek ezen átalakítás megakadályozására. A németek dűhe a tervezet ellen nem ismert határokat. Végül, Bismarck is őket támogatta, s rávette a szász királyt, hogy utazzon Bécsbe, ahol a politikai vezetésben való változás elérésére törekedett.

A császár, aki kezdetben hajlott arra, hogy a cseheknek engedményeket tegyen, nem volt képes ellenállni az egyesült támadásnak. A tervezetet elvették. Hohenwart kormánya visszavonult.

Egy leiratban a császár kihirdette, hogy az alkotmányreform csak a központi Reichsrat által valósítható meg; ezért felkérték a cseheket, hogy küldjenek képviselőket a diétából a parlamentbe. A csehek, válaszul a császári rendeletre, egy feliratban, nyíltan visszautasították a Reichsrat-ban való részvételt, és elhatározták, hogy folytatni fogják a passzív ellenállási politikájukat.

III. Taaffe kormánya és az 1890-es egyezmény⁷⁰

Auersperg kormánya – Taaffe és a passzív ellenállás vége – a csehek közti viszály – Taaffe kedvezményei a cseheknek – az idős és az ifjú csehek – az ifjú csehek győzelme – az 1890-es egyezmény – az egyezmény bukása – Taaffe bukása – politikai harcok Taaffe után

Auersperg új kormánya⁷¹ azonnal megkezdte a csehek elleni küzdelmet. A csehek központi parlament elleni ellenállását mindenáron meg kellett törni. A kormány a csehek elleni vad és kegyetlen üldözések korszakát nyitotta meg. A csehországi diétát feloszlatták, és a nagybirtokosokra gyakorolt óriási kormányza ti nyomás alatt az új választások ismét német többséghez vezettek a diétában. Olyan szégyenteljes eszközöket alkalmaztak, melyeket még kormányok sosem használtak a prágai diéta ellenállásának megtörésére, hogy elérjék ezt a német többséget. A csehek, akik visszautasították a Reichsrat-ban való részvételt, most elhagyták a prágai diétát. Moráviában hasonló eljárások vezettek ugyanerre az eredményre.

Annak érdekében, hogy egy csapásra véget vessenek a csehek passzív ellenállásának a parlamentben, a kabinet módosította a Reichsrat választási rendszerét. A diétáktól elvették azt a jogot, hogy képviselőiket beválasszák a Reichsrat-ba, létrehozva egy közvetlen választási rendszert a parlament által 1873. április 2-án hozott törvény alapján.

A centralizmus így megerősödött, mivel a közvetlen választások világosan kifejezték Ciszlajtánia egyöntetűségét. A németeket előtérbe helyező Schmerling-féle rendszer az új választási formával is konzerválódott; és az új választások alapján ők kerültek többségbe a kormányban. Ebben a helyzetben a csehek számára igen nehéz volt az ellenállás. Közlekedett a passzív ellenállás vereségének órája. A bécsi sajtó dühös kampányt vezetett a csehek ellen, „kutyafalkának, kiéhezett farkashordának, hullarabló hiénacsapatnak” nevezte őket; úgy bélyegezte meg kérelmüket a két dialektus egyenlőségének bevezetéséről Moráviában, mint egy „képtelenséget és igazságtalanságot a sokkal civilizáltabb németekkel szemben”; sürgette a kormányt, hogy ne elégedjék meg többé félrendsabályokkal és kövesse a poroszok elzászi és lengyelországi politikáját. Lasser, a belügyminiszter igyekezett ezt kielégíteni.

⁷⁰ A III.-sel jelezett harmadik rész a 266. oldaltól a 278. oldalig terjed.

⁷¹ Auersperg Adolf (1814–1890), osztrák politikus, miután Hohenwart 1871. október 30-én lemondott a miniszterelnöki pozícióról, Auersperg lesz a miniszterelnök. Ezen pozíciót viszonylag hosszú időn keresztül, hét éven át tölti be, 1879ben mond le.

Auersperg kormánya, mely a liberális németekre támaszkodott, lassan teret veszített. Kielégítő helyzetet – az országon kívül és belül egyaránt – lehetetlen volt kialakítani; a liberálisok akadályozták azt a politikát, melyet a császár a Balkán-félszigeten folytatott, s amely a szlávoknak kedvezett. 1879. augusztus 14-én, a kormány megbukott, s a helyét Taaffe gróf⁷² vette át. Vele új korszak kezdődött az osztrák politikában.

Csehországban belső viszály osztotta meg a nemzetet. A passzív politika hosszú éveinek, amelynek célja a Csehország számára való államjog elnyerése volt, végzetes következményei lettek. Elszigeteltségükben a csehek egyfajta dogmává, egy bálványá emelték álmukat a függetlenségről. Azokat, akik kétségbe merték vonni ennek gyakorlati értékét, vagy rávilágítottak az ilyesfajta remények hiábavalóságára, pártütőnek és hazaárulónak kiáltották ki. Csehországban csak ebben az államjogi álomban éltek, nem foglalkoztak semmi mással, csak ebből a szempontból vizsgálták a politikai kérdéseket. A kritika eretnekséggé vált, és az államjogi politika fanatizmusba fordult.

E helyzetben a leglogikusabb politika a passzivitás volt, és ez csodálatosan meg is felelt a csehországi lelkiállapotnak. Mégis e politika tele volt kétértelműséggel és baklövással. Az államjog egy tiszteletreméltó ábránd, egy nagyon is jogos remény, de csak egy remény. Az eseményekből kiderült, hogy e program nélkülözi a józan észet. *A priori* nem lenne helyes elítélni, és alapelvé tenni ezt az ítéletet, de nevetséges úgy beállítani, mint a politikai élet *sine qua non* állapotát.

A politikai küzdelmekben mindig csak a realitás- és lehetőségérzékkel megáldott emberek győzedelmeskednek. Az államjogi politika tehát elkerülhetetlenül bukásra volt ítélve. Már bemutattuk mennyire abszurd az államalapítás gondolata a népesség egyharmadának akarata és minden tiltakozása ellenében. A csehországi németek nem fogadták el az alárendelt helyzetet, bármilyen komolyak is lettek volna azok a garanciák, amelyeket a csehek adtak volna számukra az elnyomással és a jogtalansággal szemben. Az államjog, mely bekerült az első tervezetbe 1867-ben csak egy jelmondat volt, amelyben a legnagyobb remények rejtőztek, „egyike azon rejtélyes szavaknak, melyek ellenállhatatlan erővel telepszene a tömegekre”, de ez csupán csak egy szó volt.

Azok, akik hivatkoztak rá, szükségesnek vélték elméletben fenntartani, és egy meghatározatlan időre elhalasztani kivitelezését. 1871-ben a nemesek, akik elsőként emelték fel az államjog zászlaját, nem merték pontosítani céljukat, és az alapcikkelyek, amelyeket e jog lelkes hívei dolgoztak ki, szinte semmit sem tartalmaztak ezen alapelvől, mivel a cikkelyek inkább föderalista ér-

⁷² Taaffe grófról lásd a 62. számú lábjegyzetet.

telemben fogantak. Még ez a terv is, amelyben oly kevés hely jut az államjognak, megbukott a szlávok külső és belső ellenségeinek dühén és ellenségességén. Egy körültekintő politikusnak, aki képes megérteni az igazi helyzetet, és képes felbecsülni a terveivel ellentétes vagy kedvező erőket, el kellett döntenie, hogy teljesen otthagyja-e a programot vagy sem. Hosszú küzdelmek után a csehek végül megértették ennek szükségességét.

Az Ifjú Csehek Pártja⁷³ – amely eredeténél fogva Havlicek-hez kötődött, és egy kicsit liberálisabb és radikálisabb volt, mint az ócsehek – volt az első, aki a passzív politikát támadni kezdte. Ez a politika eredményezte, mint már említettük, azt az elviselhetetlen légkört, mely oly súlyosan nehezedett mindenkire.

Amikor Taaffe-nak sikerült megnyernie a nemesi köröket, amikor az udvar belekezdett balkáni politikájába és szüksége volt a szlávokra azok ellen a liberális németek ellen, akik elleneztek e politikát, amely a kormányt arra kényszerítette, hogy engedékenynek mutakozzon a csehekkel szemben, akik rászánták magukat a kapitulációra. 1879. szeptember 23-án, a cseh küldöttek visszatértek a parlamentbe, hogy részt vegyenek a munkálatokban.

Az engedmények, amelyeket Taaffe kormánya adott a cseheknek annak fejében, hogy képviselők visszatérnek a bécsi parlamentbe, nagyon szűkösek voltak: Prajaknak, a morvaországi csehek vezetőjének belépése a kormányba, egy trónbeszéd passzusa, mely a cseh küldöttek tiszteletre méltó lelkesedéséről szólt és néhány homályos ígélet a nemzetiségek jogegyenlőségéről. Ettől kezdve, Taaffe arra kényszerült, hogy avval a jobboldallal kormányozzon, ami a csehek, a lengyeleket, a szlovéneket és a klerikális németeket foglalta magában. Különös ellentmondás: a kabinet azokra a pártokra támaszkodva kormányzott, akik szembehelyezkedtek az alkotmánnyal, szemben annak lelkes híveivel, a centralista németekkel.

Taaffe tanúbizonyságát akarta adni a csehek iránti szimpátiájának. 1880. április 19-ei rendeletében kihirdette a népek és nyelveik egyenlőségét, de a csehek nem voltak elégedettek: a rendelet, amely messze volt attól, hogy kikialtsa a cseh és német egyenlőséget, a belső ügyintézés hivatalos nyelvének a németet ismerte el. Végül is előrelépés volt, amelyet Prágában egy cseh egyetem alapítása jelentett, és egy olyan kevésbé merész választási rendszer kidolgozása, amely mégis enyhítette a régi rendszer legsúlyosabb visszaéléseit.

⁷³ Itt jegyezzük meg, hogy Csehországban a 19. század második felében, különösen az évszázad utolsó évtizedében egy nagyon tagolt pártstruktúra alakult ki. A fontosabb pártok az alábbiak voltak: Ócseh Nemzeti Párt, Szabadelvű Ijúcseh Párt, Csehszláv Szociáldemokrata Munkáspárt, Cseh–Morva Gazdapárt (később Csehszláv Agrárpárt), Cseh Nemzeti Szocialista Párt, Cseh Néppárt, Cseh Haladó Párt.

Mindezen engedmények ellenére, a csehek nem voltak elégedettek. Sokat kaptak, de az igazságtalanság még mindig elnyomta őket, és messze elmaradtak végső céljuktól: Csehország függetlensége még mindig csupán álom volt. Ezen kívül az ifjú és az ócsehek vitája elmérgesedett azzal együtt, hogy hatalma a monarchián belül megnőtt, a nemzet sokkal harciasabbá és radikálisabbá vált.

A két fél már szemben állt egymással a passzív ellenállás kérdésében. Kétször több kibékültek, de a radikálisok elégedetlenek voltak ezzel a politikával és az ócsehek Bécsben kivívott hiányos sikereivel. Az elégedetlenkedés okai megsokszorozódtak. Az ócsehek politikája, mely először a mindent vagy semmit elvre épült, kompromisszumos politikává vált. Egy negyed századig, az ócsehek szövetségben voltak a nemességgel és a papsággal, akik arra kényszerítették őket, hogy fogadják el reakciós és klerikális lépéseiket, amelyek erős nemtetszést váltottak ki a demokratikus érzelmű cseh nemzetből. E szövetség nagyban hozzájárult ahhoz, hogy lassanként elvesztették minden befolyásukat az országban. Ráadásul Taaffe nemigen volt feljogosítva arra, hogy olyan komoly engedményeket tegyen a cseheknek, ami nyílt szakításhoz vezethetne közte és a liberális németek közt. Ezen kívül a korona soha nem akart túlmenni bizonyos határon a cseheknek adandó kedvezmények terén, nehogy veszélyeztessék a monarchia egységét, tehát Taaffe inkább a baloldal felé hajlott. Taaffe politikai eredményei tehát nem elégítették ki az összes csehet. Egyre inkább viszonzást vártak azért a segítségért, amelyet az ócsehek nyújtottak a kabinetnek. Ezzel szemben a németek, akik 1848 óta, minden a szlávoknak adott engedményben saját létük elleni támadást láttak, akadályozták a cseheknek adott engedményeket és növelték saját követeléseiket.

A csehek azon követelésével szemben, amely a nemzeti egyenlőséget érintette, azt javasolták a parlamentnek, hogy a német nyelvet tegyék meg Ausztria államnyelvének. A prágai diétától azt kívánták, hogy Csehországot osszák fel; egyrészt német territóriumokra, ahonnan a cseh nyelvet számúznék, másrészt cseh territóriumokra, ahol a német még mindig megmaradna hivatalos nyelvként.

A csehek, akik úgy védték hazájuk egységét, mint történelmi jogelvük következményét, egy pillanatig sem gondoltak arra, hogy ilyen engedményeket tegyenek, annál is inkább, mivel Csehországban egyetlen olyan kerület sincs, amely kizárólag német lakosú. E követelésekkel szemben a cseh radikalizmus természetesen támaszt találhatott a cseh néptömegek körében, amely belefáradt az ócsehek kevésbé zárkózott politikájába; utóbbiakat az arisztokrácia vezette és kormánypárti oldallá vált, mivel nem tudott azonnal olyan hasznot húzni, amely kielégítette volna a felingerelt országot.

Az ifjúcsehek tehát taktikai változást követeltek. A prágai országgyűlési választáson 1889-ben, a választók nekik adtak bizalmat, és ugyanakkor hely-

telenítették az ócsehek konzervatív politikáját. A választások az ifjúcsehek, az ellenzéki oldal győzelmét és az ócsehek bukását hozták el. Utóbbiak képviselőinek felét nem választották újra.

Csehországban a csehek és a németek közti harc sem volt kevésbé heves. A németek már 1883-ban elvesztették többségüket a diétában. Minden megegyezési kísérlet hiábavaló volt a túlzó német igények miatt, amelyek ahelyett, hogy lecsillapították volna a cseheket, még inkább felháborították őket.

1886-ban a németek nem voltak hajlandóak részt venni a prágai diétán, miután az elutasította azt az ajánlatukat, hogy német és cseh territóriumokra osszák fel az országot. Ezután a könyörtelen küzdelem megszakítás nélkül folyt tovább a két nép közt. Ekkor Taaffe, az udvar óhaját követve újból megkezdte a tárgyalásokat, hogy a két nép megegyezésre juthasson. Az ócsehek, mindenütt az ifjú csehektől fenyegetve és a diétán elszenvedett súlyos vereségük hatására, némi sikert akartak felmutatni. Ahelyett, hogy a Csehországban kibontakozott népi mozgalmat követték volna, kitartottak a nemességgel kötött szövetségük és a régi kormányzati politikai taktikájuk mellett.

Mikor Taaffe meghívta őket a németekkel való tárgyalásra, örömmel fogadták el az ajánlatot. E tárgyalásokat, melyek válságot idéztek elő a nemzetben, a „Ponctuation” vagy az 1890-es megegyezés néven ismerjük. E megegyezésben a következő pontokban értettek egyet:

- a csehországi közoktatás legfelsőbb tanácsának összetétele;
- az ország mezőgazdasági tanácsának megosztása;
- iskolák a cseh és a német kisebbségek számára;
- kereskedelmi kamara alapítása Csehország keleti részén;
- a kereskedelmi kamara választási rendszerének revíziója;
- a prágai fellebbviteli bíróság megosztása;
- a bírók kinevezésének szabályai az elsőfokú bíróságon;
- a nyelvek kérdése;
- a közös ügyintézésben használt nyelvek kérdése;
- nemzeti kúriák alapítása és
- a választási rendszer reformja.

A közoktatási legfelsőbb tanács két szekcióra – egy csehre és egy németre – lett osztva; így minden nép saját maga számára szabályozhatta a saját iskoláit érintő kérdéseket. Az egyesített két szekció illetékessége kiterjedt a Csehországban lévő minden iskolát érintő közös ügyekre és a kisebbségi iskolák alapítására, amelyek megalapításuk után a megfelelő szekcióhoz kerültek. A kisebbségi iskolákat az állam költségén azokban a közösségekben alapították és tartották karban, ahol 80 iskoláskort elért, más nemzetiségű gyere-

ket számoltak össze, és akiknek az apja 3 év óta élt e közösségben és igényelte azt, hogy gyermeke anyanyelvi oktatást kapjon.

A mezőgazdasági legfelsőbb tanácsot is két szekcióra – csehre és németre – osztották, melyek szintén a közös ügyek intézése esetén ültek össze. Ezen kívül minden szekció önállóan működött. A jogi és adminisztratív körzetek oly módon lettek átalakítva, hogy amennyire csak lehet, egy csoportban legyenek akár a cseh, akár a német községek.

Ennek érdekében megnövelték számukat. A prágai fellebbviteli bíróságot is két szekcióra osztották – csehre és németre –, és 26 tanácsadónak ismernie kellett mindkét nyelvet, a többi 15-nek csupán a németet.

A belső bíróságokon lévő nyelvhasználatot is a körzetek felosztása után kellett szabályozni, és Taaffe 1880-as rendeletét felül kellett vizsgálni. A közös ügyintézés nyelveinek használatát a következő diéta ülészakában szabályozták.

Végül az egyik legfontosabb reformot, a választási rendszer módosítását is el kellett végezni. A kormánynak be kellett mutatnia a diéta előtt a következő ülészakban, a nagybirtokosok kúriáját érintő választási reform tervzetét, majd az általános reformtervet.

A városok és a vidéki községek kúriája helyett két új kúriát kell alapítani: a cseh és a német kúriát. A kereskedelmi kamara képviselőinek e két kúria egyikébe be kellett lépni. Megmaradt a nagybirtokosok kúriája. Minden kúriának joga volt, hogy megvétőzzon minden kérdést, amely Csehország alkotmányára, a választási rendszerre, a közös ügyintézés és azon oktatási intézmények nyelvhasználatára vonatkozik, ahol a megosztás nem valósult meg.

Ezek az általános vonásai a megegyezés 11 cikkelyének. A cseh nép helyzetében e mű, amelyhez az ócsehek hozzájárulásukat adták, csak elégedetlenséget és felháborodást szított. Mindez igen messze volt Csehország függetlenségének, a nyelvi és a két nemzet egyenlőségének elismerésétől. A királyság egysége megtört, egy sérthetetlen területet németnek ismert el, ahol ezek abszolút urak lettek, teljesen cserbenhagyta Morvaországot és Sziléziát, az egyezmény egy szót sem szólt ezekről. A német kerületben a cseheknek semmi joguk sem volt, míg a cseh kerületekben a németek egyenlőek voltak a csehekkel; a cseh kisebbséget cserbenhagyták a német régiókban, ahol a németek uralmát örökre biztosították.

A németek nagyon elégedettek voltak a megegyezés eredményével. Ezzel szemben, az ifjúcsehek, akiket nem is hívtak meg a tárgyalásokon való részvételre, elfogadhatatlannak nyilvánították a „Punctuation”-kat, és igazi vihart korbácsoltak a tömegekben. Az ország teljes oszthatatlansága és az ország teljes autonómiájának feltételével megvalósuló a két nemzet közti egyenlőség voltak azok, amelyek számukra érinthetetlen dogmát alkottak, és amelyre csak végső esetben szűkítették volna történelmi joguk programját.

Az ifjúcsehek, akiket a tömeg is támogatótt, igyekeztek megakadályozni az egyezmény megszavazását. Amikor a bécsi parlamenti választásokon, 1891-ben az öcsehek elbuktak, és csak két mandátumot őriztek meg, az egyezményt végleg eltemették. A kormány és a németek mindenáron, akár erőszakkal is, arra törekedtek, hogy megvalósítsák az egyezményt. Csehország csaknem forradalmi állapotban volt. Az egész nemzet ellenállásba kezdett, radikális dinasztia- és németellenes légkör alakult ki.

Prágában ostromállapotot hirdettek ki, és soha nem látott nemzeti küzdelmek rázták meg az országot. Mivel a nemzeti küzdelmek a burzsoázia, a középosztály küzdelmei voltak, Taaffe, akinek nem sikerült a két nép vitáit az egyezménnyel elhárítania, úgy gondolta, hogy a nemzeti gyűlöletet, amely kevésbé súlyos és kevésbé elmérgesedett az alsóbb osztályokban, le lehet csilapítani azzal, hogy beveszi ezeket az osztályokat a közéletbe. A Reichsratnak egy választási reformot javasolt, ami bukásához vezetett.

Az 1890-es egyezménytől az általános szavazójog bevezetéséig a csehek folytatták küzdelmüket a németek ellen. Taaffe kormánya alatt a cseheknek tett engedmények elkeserítették a németeket, de ugyanúgy a csehek is, akik hiányosnak vélték azokat. A két nép radikalizálódott, a gyűlölet és a nemzeti szenvedélyek jobban felszínre törtek, mint valaha.

Az 1891 és 1897 közötti időszak zavaros és ádáz küzdelmek korszaka, amelyben a parlament elvesztette minden tekintélyét és egész erkölcsi befolyását. A csehek tökéletesítették szervezetüket, a németek támaszt találtak bennük pángermanista agitációjukban.

Badeni⁷⁴ kormánya alatt, aki folytatni akarta Taaffe politikáját, a csehek, cserébe az osztrák–magyar kiegyezés megszavazásáért, újabb, nyelvüket érintő jogokat kaptak. A németek felháborodtak, és obstrukcióba kezdtek.

Badeni utóda, Gautsch⁷⁵ báró, visszavonta a cseh nyelvre vonatkozó rendeleteket, s ez az ő obstrukciós politikájukhoz vezetett. Mivel a parlamentnek nem volt hatalma, a kormány a 14. cikkelyt léptette életbe, a valóságban többé nem létezett parlamentarizmus.

Minden, a két nép megegyezésére irányuló kísérlet hiábavalónak bizonyult. Egész Ausztria e rezsim alatt szenvedett, a helyzet szinte elviselhetetlen volt. Minden áron megoldást kellett találni a problémára. Hosszas habozás és a konzervatívok ellenállása után, az udvar – az osztrák–magyar kiegyezés megszavazásának szükségessége, a kemény tüntetések és a munkásosztály fenyegetései hatására – elhatározta, hogy az utolsó lehetséges eszközhöz nyúl: 1907-ben megadta az általános választójogot az ausztriai népeknek.

⁷⁴ Badeni Kasimir (1846–1909), lengyel arisztokrata, 1895 és 1897 között osztrák miniszterelnök.

⁷⁵ Gautsch von Frankenthurn (1851–1918), osztrák politikus, 1897–98-ban, illetve 1905–1906, ban, továbbá 1911-ben tölti be az osztrák miniszterelnök posztot.